

меншої постійності форми. З іншого боку, речі характеризуються певною ознакою: вони мають деякі властивості та якості.

У лінгвістиці розмежують поняття ознаки та якості.

У сучасній лінгвістичній парадигмі актуальним є також аналіз мисленнєвої основи, ментального субстрату мовних побудов, оскільки мисленнєвий зміст набуває форми лише в мові, і репрезентований у мовленні.

Тому поняттєва категорія *якості* – це фундаментальна гносеологічна категорія, що відображає процес пізнання людиною реального світу в логічній категоризації світу речей та їхніх ознак. Лінгвісти вважають філософське визначення якості значно вужчим від мовного витлумачення цієї категорії [1].

Із позицій логіки ознаками можна вважати будь-які потенційні характеристики предметів. В об'єктивній дійсності ознаками є все те, у чому одні предмети схожі між собою, а інші відрізняються.

Отже, первинний розподіл елементів реального світу на речі та ознаки відповідає початковому етапу пізнавально-класифікаційної діяльності людини.

Логічна категоризація світу на речі та ознаки була об'єктивована в класифікації слів на частини мови, що ґрунтувалася на протиставленні двох основних лексико-граматичних класів: назв предметів (речей) і – назв непередметів, або ознак у широкому витлумаченні. На її основі були створені в теоретичному мовознавстві різні за кількісним складом та якісним наповненням класифікації частин мови, у яких іменник постав єдиним класом слів на позначення предметів, інші ж класи частково пов'язували або й зовсім не пов'язували з ознакою і лише прикметник кваліфікували як повнозначну частину мови, спеціалізовану на вираженні ознаки предмета. Із семантичною диференціацією ознакових слів тісно пов'язана граматична диференціація, оскільки саме семантика зумовлює їх граматичну спеціалізацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Anderson J. M. *Modern grammars of case : a retrospective*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 461 p.
2. Chomsky N. *Cartesian Linguistics: A Chapter in the History of Rationalist Thought*. N.Y.: Harper & Row Publishers, Inc., 1966. 119 p.
3. Helbig H. *Knowledge Representation and the Semantics of Natural Language*. Berlin: Springer, 2006. 652 p.
4. Мединська Н. М. *Ознакові слова в українській мові: семантична і граматична диференціація: монографія*. Рівне: Видавець О. Зень, 2018. 420 с.

ПРИСЛІВНИКИ СПОСОБУ ДІЇ ЯК ОЗНАКОВІ СЛОВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Плющ М. Я.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова*

Прислівники як ознакові слова сягають епохи, коли людина відчула потребу спілкування і поєднала кінетичні засоби – вказівки на предмети, явища, стани за допомогою рук та інших органів зі звуковим супроводом. Перші прономи – це вказівні слова (займенники), які передували словам-найменуванням за певними ознаками.

Розрізнення слів як назв субстанцій та ознак, виділення повнозначних і службових частин мови з логічною категоризацією усього суцього пов'язане з поступово набутими навичками племені, народності. Одночасно закріплювалися традиції моралі, культури, внутрішнього духу спільноти і мови.

Ознака іншої ознаки – це своєрідна функція, яка поступово реалізувалася на основі словотвору – використання твірних основ слів різних частин мови (іменників, прикметників, числівників).

До найдавніших утворень, що відображають поступовий частиномовний розподіл слів на рівні формальної будови відповідно до функцій у реченні належить становлення відмінкової парадигми іменних слів. Найдавніші утворення прислівників способу дії – це відзайменникові й відіменникові на основі відмінкових форм орудного та знахідного прийменникового.

Лексичне і граматичне значення слова всебічно представлено у працях О. О. Потебні. За визначенням ученого, «Знак у слові є необхідна (для швидкості думки і для розширення свідомості) заміна відповідного образу чи поняття; він є *представник* того чи того в суцх ділах думки, а тому називається *представленням*» [8, с. 18]. В основі слова це представлення ознаки.

В основі семантики слів лежать поняття, які відображають категорії субстанції та ознак (якості, властивості, дії, стану). За О. О. Потебнею, кожне слово є виразником певної ознаки, але виражає її по-різному. Спосіб представлення ознаки словом у реченні різних повнозначних частин мови полягає у закріпленій за словом функції. Основним способом утворення прислівників способу дії є адвербіалізація відмінкових та прийменниково-відмінкових форм іменників [6].

Прислівник виражає обставинні відношення. О. О. Потебня зазначає, що прислівник, похідний від узгоджуваних слів, разом із відмінком втрачає узгодження – основну рису субстантивності. Відмінність між таким прислівником і додатком може зовсім не виражатися зовні і полягати лише у тому, що в одному випадку слово є іменником або вжито іменниково, а в другому уже відчувається не як інший предмет, а як ознака ознаки [8 с. 107].

Функційно-семантичне значення прислівників способу дії розвивалося в орудному відмінку на основі інструментального. Формуванню орудного способу дії сприяло поступове закріплення за ор. інструментальним здатності виражати не тільки субстанціальний зміст, а й адвербіальні значення.

Значення способу дії в українській мові віддавна здатні виражати відмінкові форми іменників в орудному відмінку, що постало на вираженні семантики інструментальності. Наприклад: *міряться силою – взяти силою; висиджені квочкою курчата – сидіти квочкою весь день*.

Давньоруські пам'ятки засвідчують широке використання адвербіалізованих словоформ орудного відмінка у функції порівняння, сукупності, перетворення.

У сучасній українській мові функціонують стійкі словосполучення з ор. способу дії: *гоном гонити, ридма ридати, пропасти пропадом та ін.* [7, с. 32].

У сучасній українській мові широко представлені давні утворення прислівників способу дії на основі абстрактних іменників (назв дій, процесів). За О. О. Потебнею це дофлексійні слова, які в процесі диференціації за різними ознаками набували своєрідне оформлення. Абстрактні іменники та інфінітив (пізніше – форма дієслова) – це первісні дофлексійні слова. Пізніше неозначена форма стала початковою формою дієслова (інфінітивом).

Прислівники способу дії творилися як безафіксні абстрактні іменники у формі однини й множини або двоїни називного відмінка й непрямих відмінків або прийменниково-відмінкових форм. Адвербіалізуючись, вони набували значення обставинної функції, виражаючи значення ознаки іншої ознаки. Так, прислівники, утворені способом адвербіалізації форм знахідного відмінка однини безафіксних іменників, виражають значення способу дії за допомогою приєднання прийменників *-на, -у(в)*. Наприклад, у формі однини: *кинутися врозтіч (навздогін, назустріч); зробити наспіх; жити впроголодь; відповісти вмить, одягти навиворіт.*

До давніх прислівникових слів належать адвербіалізовані форми іменників з суфіксом *-к* та закінченням *-и* множини або двоїни.

У прислівнику іменниковий суфікс і закінчення виступають як суфікс *-ки*, а прийменник зберігається уже як префікс, але може бути видозмінений: *-нав*. Наприклад, подібні до займенникових утворень *паки – навпаки*: *гратися навбитки (кращанками), одягнути щось наопашки, ставати навитиньки (навколішки), битися навулачки, випити навхилки та ін.* З іншими прийменниками-префіксами: *працювати залобки, подумки*, з іншими суфіксами (двоїни): *навперейми*.

У сучасній українській мові продуктивні прислівники способу дії, утворені від основ якісних прикметників на *-о, -е*.

У працях українських мовознавців засвідчено значну розбіжність у трактуванні функційного діапазону прислівників. Найбільш прийнятним видається погляд К. Г. Городенської, який поділяють Н. М. Мединська А. В. Висоцький та ін. За визначенням К. Г. Городенської, прислівник виражає ознаку іншої ознаки, уживається в реченні в позиції детермінативного другорядного члена та прислівного некерованого члена, для якого характерна безкатегорійність та незмінюваність [4, с. 299]. На нашу думку, відсутність категорійності стосується тільки морфологічної семантики слова, адже до них уведено й слова категорії стану. Уточнення функцій прислівників способу стосується лексичної і синтаксичної семантики, оскільки як виразники обставинних відношень вони виступають обставинами – некерованими другорядними членами. А так звані безособово-предикативні прислівники віддавна формувалися як слова категорії стану (на відміну від *придієслівників* або *наречий*), для виконання функції на семантико-синтаксичному рівні предиката стану. Те, що їх не виділено в окрему частину мови в історичному процесі диференціації ознакових слів є, мабуть, випадковим. На думку О. О. Потебні, дієприкметник міг сприйматися як виразник ознаки дії,

процесу, явища одночасно з дієсловом, бо прикметники як виразники ознаки предмета виділилися як похідні слова від дієприкметників.

Особливості синтаксичних функцій прислівників способу дії полягають у тому, що вони не зумовлені семантикою дієслова, дієприкметника, дієприслівника чи абстрактного іменника або прикметника, а «прилягають» до них як засоби характеристичної, тобто для вираження ознаки іншої ознаки. Наприклад: іти *маршем* (мовчки, повільно), виконаний *вдало* (наспіх), написавши (*вправно*). Навіть у реченні, в якому прислівник входить до складеного присудка, він у дієслівному словосполученні характеризує ознаку дієслова самостійно як обставина способу дії.

Отже, прислівники способу дії характеризують дію, процес, стан.

У структурі речення прислівники способу дії виражають ознаку іншої ознаки самостійно. Семантично прислівники способу дії треба кваліфікувати як словотвірно пов'язані з іншими ознаковими словами: дієсловом, дієприкметником, дієприслівником, прикметником, абстрактними іменниками. У структурі речення прислівники способу дії функціонують як не зумовлені семантикою означуваного слова.

У дієприкметникових і дієприслівникових зворотах прислівники способу дії виступають у функції вираження ознаки іншої ознаки. Цією функцією якісно-означальні прислівники відрізняються від безособово-предикативних прислівників. Безособово-предикативні прислівники виконують функцію головного члена односкладного члена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Висоцький А. В. Синтаксична сфера прислівника в українській літературній мові: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 328 с.
2. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов. за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наук. Думка, 1966. 595 с.
3. Городенська К. Г. Дієслово. Прислівник. *Теоретична морфологія української мови*: Акад. граматики укр. мови. За ред. чл.-кор. НАН України Івана Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. с. 217-325.
4. Мединська Н. М. Ознакові слова в українській мові: семантична та граматична диференціація. Рівне: Вид. О. Зень, 2018. 358 с.
5. Мейе А. Основные особенности германской группы языков. Москва: Изд-во иностранной лит-ры, 1952. 167 с.
6. Плющ М. Я. Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення. Київ: Нац. Пед. Ун-тет ім. Драгоманова, 2022. 233 с.
7. Потєбня О. О. Из записок о русской грамматике. Т 1-2. Москва: Учпедгиз, 1958. 636 с.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ДЕРЕСІЯНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ

Хом'як І. М.

*доктор педагогічних наук, професор,
професор катедри української мови та літератури
Національного університету «Острозька академія»*